

Covid-19-pandemien raser stadig, og meget af verden har nu i mere end et halvt år været "lukket land" for danskere. Vist har der været åbnet en smule for rejser inden for Europa i sommerens løb, men vi venter stadig på, at rejsevejledningerne lempes for rejser til lande uden for Europa, for eksempel til Ægypten. Den globale nedlukning har haft mange konsekvenser. En af dem er, at der stort set ikke har været foretaget udgravninger i Ægypten siden sidste sæson sluttede omtrent samtidig med, at verden lukkede ned. De udenlandske forskere rejste hjem og har siden ikke umiddelbart haft mulighed for at rejse tilbage, og de ægyptiske forskere har også måtte blive hjemme. For første gang i denne Siden Sidst-forfatters tid er det derfor ikke et spørgsmål om at vælge de udgravninger og fund ud, man finder mest interessante, det er et spørgsmål om overhovedet at finde noget nyt at berette om fra arkæologiske udgravninger i Ægypten.

Udgravninger er nu tilladt igen, men med mange forskellige påbud. Der skal holdes social afstand, redskaber skal sprittes af regelmæssigt, der skal bæres mundbind og handsker hele tiden, der må ikke være mere end 30 mand i gang på samme tid på en udgravning, alle skal have målt temperatur hver morgen og en lang række andre tiltag, der ser fine ud på papiret, men som virker helt urealistiske at gennemføre ude på en udgravning. Det er Turist- og Antikvitetsministeriet, der har udstukket de forskellige påbud.

I skrivende stund er de officielle smittetal fra Ægypten dog ikke alarmerende og har sammenlignet med andre lande aldrig rigtigt været det. Antallet af døde er også forbavsende lavt alt taget i betragtning. Det siges desuden, at der ikke er nogen nævneværdig smitte i badebyerne som for eksempel Sharm el-Sheikh og Hurghada. Bag de officielle tal gemmer der sig dog formentlig et enormt mørketal af både smittede og døde i Ægypten, blandt andet fordi det koster penge at blive testet. Ikke desto mindre er landet åbnet for rejsende og har været det nogle måneder. Seværdighederne i landet lukkede op 1. september 2020. Der er ikke krav om karantæne, men turister skal medbringe en negativ Covid-19-test, der ikke må være mere end 72 timer gammel. Officielt skal

der bæres mundbind alle steder undtagen når man er hjemme (på sit hotelværelse). Det vil sige, at det er påkrævet med mundbind i turistbusser, på seværdigheder, i forretninger og så videre. Ægypterne iværksatte allerede først på sommeren et stort program, der skal sikre at de hoteller, der har fået lov at åbne, restauranter, seværdigheder med mere overholder alle hygiejnestandarder, afstandskrav og så videre. Teoretisk set burde der derfor ikke være det mindste til hinder for at kunne rejse Covid-19-sikkert til Ægypten. Men det kræver naturligvis, at rejsevejledningerne fra Danmark bliver ændret.

Den store nedlukning åbnede dog også for nogle nye muligheder. Aldrig har der været så mange tilbud om at komme på virtuelle museumsbesøg, overvære foredrag, forelæsninger og omvisninger med kendte og ukendte forskere, gå til webinarer og meget andet. Alt sammen hjemme foran ens egen computer. Et webinar om Kongernes Dal eller en virtuel tur i en ægyptisk samling et sted i verden kan naturligvis ikke erstatte den virkelige oplevelse, men omvendt har alle haft muligheden for at se og høre ting, de måske ikke ville have opsøgt ellers.

Vi skal også lige have seneste nyt om Grand Egyptian Museum. Siden sidst ser det ud til, at åbningsdagen endnu engang er rykket. I en artikel i The Art Newspaper fra august 2020 fremgår det, at man stadig planlægger at færdiggøre museet og udstillingerne i løbet af 2020, men at åbningsdagen nu er rykket til en endnu ikke specificeret dato i 2021. Ifølge en artikel fra september 2020 er der nu i alt 54.000 genstande på museet fra forskellige lokaliteter i Ægypten, herunder fortrinsvis fra det gamle museum på Tahrirpladsen. Det drejer sig blandt meget andet om 54 genstande fra Tutankhamons grav.

På CNN kan man komme på en virtuel tur på GEM med blandt andet Zahi Hawass i en 23 minutter lang dokumentarudsendelse Inside the new Grand Egyptian Museum.

<https://edition.cnn.com/travel/article/tutankhamun-grand-egyptian-museum/index.html>

FUND OG FORSKNING

Sakkara

STORT KISTEFUND

Turisme- og Antikvitetsminister Khaled el-Anany og Mustafa Waziri, generalsekretær i SCA (Supreme Council of Antiquities) præsenterede i begyndelsen af oktober 2020 et stort fund af bemalede trækister i Sakkara. Ministeren fortalte ved et pressemøde, at der var opdaget mindst 59 kister, mange med mumier, i tre skakter i den store nekropol. Han mener, at det nye fund kun er begyndelsen på et endnu større fund, og at der ligger et ukendt antal kister i samme område. Mustafa Waziri forklarede ved pressemødet, at de indledende undersøgelser viser, at de dekorerede kister blev lavet til præster, højtstående embedsmænd og eliten fra sentiden, 26. dynasti (664-525 f.Kr.). Det store fund indeholdt også 28 statuetter af Ptah-Sokar og en smukt udfærdiget 35 cm høj bronzestatue af Nefertum med indlagte sten. Navnet på statuens ejer, præsten Pedi-Amun, står på statuebasen. El-Anany sagde, at fundet fra Sakkara skal udstilles på Grand Egyptian Museum sammen med de mere end 20 kister, der også netop er fundet i Assasif i Luxor, og som stammer fra nogenlunde samme periode som Sakkara-fundet.

■ Lagt på nettet 3. oktober 2020.
<https://phys.org/news/2020-10-egypt-reveals-ancient-coffins-saqqara.html>

■ Lagt på nettet 16. september 2020.
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50068575>

Ptolemæisk tandpleje

De gamle ægypteres lægekunst og medicinske traditioner er velkendte, men praksis inden for tandlægegering og tandpleje kender vi ikke meget til. Forskere fra Mummy Research Project på Hellenic Institute of Egyptology, National Archaeological Museum og Athens

Foto Ministry of Antiquities.

Medical Center har sammen udført en komplet CT-scanning af en ptolemæisk, mandlig mumie fra omkring 150-30 f. Kr. Det mest betydningsfulde fund i den anledning var et karieshulrum i en tand, som var fyldt ud med et beskyttende materiale. Fyldningsmaterialet, der sandsynligvis er linned, ser ikke ud til at have været tilstrækkeligt til at kunne genoprette tandens styrke og funktion. Derfor kan man ikke betragte opdagelsen som egentlig kirurgisk tandpleje i ptolemæisk tid. Fyldningen har snarere skulle fungere som behandling, der beskyttede hulrummet og nerverne mod smertefuld kontakt med madvarer eller andet. Det er også muligt, at linnedfyldningen har indeholdt et lokalbedøvende middel.

■ Lagt på nettet 30. juni 2020.
<https://doi.org/10.1002/ar.24487>

Hyksosgåden

Undersøgelse af menneskerester fundet i Hyksos-hovedstaden Avaris i det ægyptiske Delta antyder, at deres hundredeårige styre i Nildeltaet ikke var resultatet af en erobring, men at der var tale om, at indvandrere fra Levanten efter mange år i Deltaet fik mere og mere magt og slutteligt overtog den. Bournemouth University har foretaget videnskabelige undersøgelser, som bekræfter noget, som arkæologer har haft mistanke om i et stykke tid. De frygtede fremmede angribere var ikke et samlet folk, der kom fra en enkelt lokalitet et eller andet sted i Levanten, ej heller var der tale om en horde barbariske angribere. Mere sandsynligt er det, at Hyksos var en ny elite, opstået i den smeltedigel af indvandrere, der var kommet til Deltaet århundreder tidligere fra forskellige dele af Mellemøsten. Det var efterkommerne af disse indvandrere, der i Anden Mellemtid mellem ca. 1649-1540 f. Kr. blev så magtfulde, at de kom til at herske over det nordlige Ægypten.

Forskerne kan også se, at der har været en tilstrømning af ikke-lokale i perioden før Hyksos, altså i 12. og 13. dynasti, da Avaris blev grundlagt. Antallet af personer, der er født i Avaris, er større i løbet af selve Hyksos-perioden. Det er, mener forskerne, i overensstemmelse med formodningen om, at mens den herskende klasse havde nærøstalsk oprindelse, var Hyksos' magtovertagelse ikke et resultat af en invasion, men en intern magtkamp og overtagelse af magten af en udenlandsk elite.

■ Lagt på nettet 15. juli 2020.
<https://www.sciencemag.org/news/2020/07/invasion-ancient-egypt-may-have-actually-been-immigrant-uprising>
<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0235414>
<https://www.haaretz.com/middle-east-news/.premium-new-find-the-hyksos-didn-t-invade-ancient-egypt-they-lived-there-1.8995876>

Vandmeloner

Susanne Renner er professor i biologi ved Ludwig-Maximilians-Universität i München. Hun har i længere tid interesseret sig for den kendte, dyrkede vandmelons historie, og det bragte hende til det gamle Ægypten. Det har vi korresponderet en del om, og nu foreligger hendes resultater i en artikel udgivet af museet i München. Ved at studere DNA har hun kortlagt relationerne til de dyrkede vandmeloners vildtvoksende slægtninge af familien *citrullus*, hvoraf en art (uden den røde farve og sødmen) findes i Sudan ("Kordofan-melon"). Denne forbindelse blev allerede foreslået af Georg Schweinfurth (1836-1925), men opdagelsen gik i glemmebogen, da andre forskere foreslog et slægtskab med en art i Sydafrika.

Et eksemplar afbildet i Niankh-khnum og Khnumhoteps grav i Sak-kara (5. dynasti – se illustrationen herover) viser de samme striber på langs som Kordofan-melonen har. Et uafklaret spørgsmål er, om ægypterne opda-

Foto LM.

gede denne art hos sig selv, eller om de importerede kerner (eller frugter?) fra Sudan, som de så tog under videre behandling. Tutankhamon havde vandmelonkerner med i graven (i oval kurv obj. nr. 527a), og de er også fundet andetsteds. Det er lykkedes at skaffe DNA fra disse kerner, men man har endnu ikke defineret den vigtige sekvens, der kan vise om allerede disse antikke kerner rummer den moderne vandmelons karakteristiske egenskaber som rød farve og sødme. Disse mutationer indikeres imidlertid i et genom (arvemasse) fra et vandmelonblad, som Schweinfurth fandt i en sarkofag i Deir el-Bahari i 1886. Undersøgelserne fortæller for at indsnævre vandmelonens præcise, geografiske oprindelse og tidspunktet for den. LM.

Susanne Renner, 'Wie kann man herausfinden, wo und wann die Wasser-melone domestiziert wurde?', *Maat. Nachrichten aus dem Staatlichen Museum Ägyptischer Kunst München* 15, 2020 s. 39-41.

En mystisk, sort substans

Det har sikkert undret mange hvad det var ægypterne hældte ud over deres kister og mumiekartonnage ved begravelsen. Tutankhamons er nok det mest kendte eksempel, hvor en sort, klæbrig

substans ikke blot dækkede for kisternes fornemme udsmykning, men også gjorde arbejdet besværligt for udgraverne, da det var størknet og måtte løsnes med hammer og mejsel.

Nu er 100 prøver af en sådan substans blevet analyseret af forskere fra British Museum. Prøverne er dateret til 19. – 22. dynasti og viste sig at bestå af en blanding af animalsk fedt, cedertræsharpiks og/eller mastix, bivoks og råolie fra Det Døde Hav. Mastix er harpiks fra *pistacia lentiscus*, et træ som blandt andet vokser på øen Chios. To af ingredienserne var således importerede, og brugen af den sorte masse var forbeholdt eliten. Hvad var meningen med den? Sort var som bekendt en farve forbundet med det sorte Nilslam og med Osiris, og dermed har substansen bidraget til at styrke de afdødes ønske om genfødsel ved at blive pakket i den. Skikken blev udbredt til Øvre Nubien, for den er også påvist i en grav i Amara Vest. Yderligere har substansen været anvendt til at smøre ud over gudefigurer af træ, der var en del af gravudstyret. LM.

■ Lagt på nettet 21. maj 2020.
<https://www.dailymail.co.uk/science-tech/article-8343145/Mysterious-black-goo-used-Ancient-Egyptians-cover-coffins-identified-British-Museum.html>

En udnævnelse

I 2016 arrangerede DÆS hele to rundrejser i Sudan. På begge ture havde vi Hatim al-Nour som vores lokale guide til både rejselederens (Lises) og gæsternes store tilfredshed. Hatim kom med en doktorgrad fra universitetet i Lille i Frankrig, talte flydende fransk og udmærket engelsk, og han havde menneskelige egenskaber, der gjorde, at vi alle kom til at holde af ham. Alt dette har han brug for nu, for han blev i den nye regering i landet udnævnt til chef for Sudans antikvitets-tjeneste og museer. I august i år var han i den internationale presse i anledning af ødelæggelsen af en meroitisk bosættelse i Wadi Maragha i Bayuda-ørkenen 270 km nord for Khartoum. LM.

Hatim fortæller for DÆS-medlemmer i Wadi Abu Dôm.
Foto LM.

Om Hatim:
<http://www.italtoursudan.com/new-director-national-corporation-antiquities-museum/>

▪ Lagt på nettet 21. februar 2020

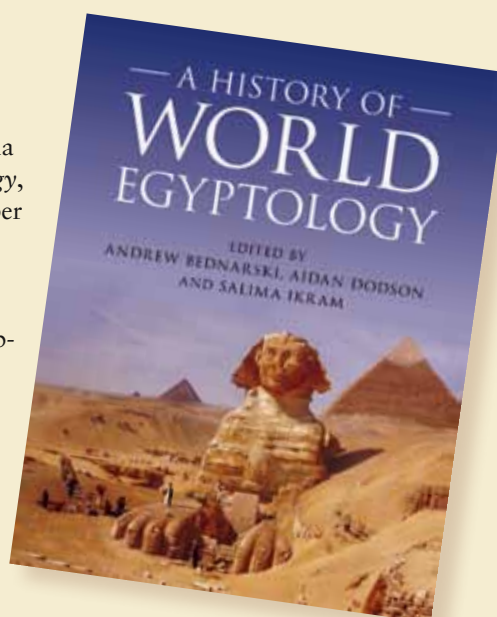
Video om ødelæggelsen og kort interview med Hatim:
<https://www.africanews.com/2020/08/24/sudan-heritage-sites-destroyed-by-gold-diggers/>

▪ Lagt på nettet 24. august 2020

Nyt værk om ægyptologiens historie

Andrew Bednarski, Aidan Dodson og Salima Ikram (red.), *A History of World Egyptology*, American University in Cairo Press november 2020. \$175.

Bogen dækker 150 år af fagets historie over alle kontinenter og viser dermed den enorme interesse, der er for det gamle Ægypten og betydningen af landets arv. Med tiden er andre relevante fagområder blevet inddraget, hvor især videnskabshistorie, samfundshistorie og selve den skiftende opfattelse af en ældgammel kultur bidrager til yderlige inspiration og forståelse. Afsnittet om skandinavisk ægyptologi er skrevet af Tine Bagh. LM.

MUSEUMSNYT

Små lufthavnsudstillinger

Der er planlagt to nye, men dog relativt små, museer i Cairos lufthavn i henholdsvis terminal 2 og 3. SCA har allerede udvalgt en række genstande til museet i terminal 3, som er det museum, der står for at åbne først. Genstandene kommer fra lagerrum på Det Ægyptiske Museum i Cairo og Nationalmuseet i Suez. Det drejer sig blandt andet om tre mumier dekoreret med gyldne masker, en sæt kanopekrukker, en bronzestatue af Isis samt skulpturer fra den græsk-romerske periode. Åbningen af museet i terminal 3 er forsinket på grund af Covid-19-pandemien.

■ Lagt på nettet 5. juni 2020.
<http://english.ahram.org.eg/News/371553.aspx>

Akhenaten i Brasilien

Et fragment af Akhenatens grav i Amarna er for nylig blevet identificeret i museet for arkæologi og etnologi i Sao Paulo (object inv. 68/2.1). Det er en del af den vægudsmykning, der blev udfærdiget i gips strøget på den ujævne klippe. Det blev anskaffet af antikvitetssamleren Franz H.E. Tapajós Hipp, der solgte det til museet som en del af sin samling i 1968. Ifølge arkiverne i museet var det blevet det samlet op i graven af ægyptologen Walter Wreszinski i slutningen af det 19. årh., hvor diverse stumper af udsmykningen også viste sig i antikvitetshandlen. Dette var inden de første officielle ekspeditioner kom til stedet. Fragmentet kan nu tilføjes den fornemme publikation i to bind af graven fra 1974 og 1989 af Geoffrey T. Martin. Der kan sagtens ligge lignende små fragmenter gemt i andre samlinger.

Det lille fragment (15 x 14 cm) viser hoved og skulder i profil af en ikke-kongelig kvinde. Efter alt at dømme er hun en af de sørgende i et begravelses-

Foto museet.

optog, hvoraf der findes flere i graven: rum alpha væg F, rum gamma væg B og hal E væg B. Forfatteren hælder til rum gamma, men kan ikke fastslå hvor præcis på væggen det mangler. LM. Rennan Lemos, 'A New Fragment from the Amarna Royal Tomb', *Journal of Egyptian Archaeology* 2020, lagt på EEF 8. oktober 2020.

■ <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0307513320963283>

Bes på Glyptoteket

Husk at den længe ventede udstilling om guden Bes åbner på Glyptoteket d. 20. maj 2021 og kører til 31. oktober. Den blev vist i Amsterdam i foråret 2020 og skulle være åbnet i Hannover d. 5. november for at vare til 11. april 2021. De håber nu at coronakrisen vil være aftaget så meget, at de kan åbne udstillingen i december. Mens vi venter, kan vi læse om de planlagte aktiviteter her: ■ www.bes-ausstellung.de (med pdf af udstillingskataloget og liste over spændende netforedrag i perioden). LM.

NYT PÅ NETTET

Nedlukningsdagbog fra Abydos

Yale & Princetons udgravninger i Abydos lukkede også ned omkring 1. marts 2020, men et par af de amerikanske forskere blev i Abydos. De benyttede karantænen og rejseforbuddet til blandt andet at redigere en række interessante videoer om udgravningerne, opdatere udgravningsdagbøgerne og lægge information om aktiviteterne på sociale medier. Man kan se videoerne her: <https://vimeo.com/digabydos>, og på www.abydos.org ligger alt andet materiale tilgængeligt.

Ny hjemmeside

Folkene på IFAO (Institut français d'archéologie orientale) i Cairo har også haft travlt i løbet af nedlukningen. De

har blandt andet fået en ny hjemmeside, der er langt mere brugervenlig end den gamle og som har fået mange nye funktioner. For eksempel overskuelige lister over igangværende og tidligere udgravninger og projekter, som IFAO er og har været med i med bibliografier, lister over involverede forskere, nogle meget informative videoer fra instituttets trykkerimuseum (Musée de l'imprimerie de l'IFAO) og meget andet. Den nye hjemmeside er omfangsrig, som hovedregel på fransk, men med tekster her og der, som også er oversat til engelsk, og det er også på IFAO's hjemmeside, at man kan hente en lang række af instituttets gamle og nye publikationer gratis.

■ Læs mere her: www.ifao.egnet.net

Det lille tempel i Abu Simbel, dengang ganske tæt på floden. UNIDIA 31093.

Theban Mapping Projects store hjemmeside relanceres

Kent Weeks, der står i spidsen for projektet Theban Mapping Project (TMP) sammen med adskillige lokale og internationale ægyptologer, arkæologer, epigrafer, fotografer, håndværkere, arbejdere, webdesignere med videre, meddeler, at hjemmesiden med samme navn forhåbentlig snart kommer online igen. Den har af økonomiske årsager været lukket i en årrække, men nu forlyder det, at ARCE (American Research Center in Egypt) har givet en håndsrekning (formentlig en økonomisk en af slagsen, men det fremgår ikke), så siden igen kan komme online i en ny og forbedret udgave. Nyheden om relanceringen er fra september 2020, men ved redaktionens slutning primo oktober er siden endnu ikke kommet online. TMP er hjemmehørende på American University i Cairo.

Gamle lysbilleder nu online

Når vi i gamle dage skulle ud og holde foredrag, medbragte vi tunge kassetter med dias til at illustrere dem, enten vores egne, eller også billeder udvalgt fra en omfattende samling af billeder udgivet af UNIDIA Verlag i Tyskland. På universitetet stod de praktisk opbevaret i to store skabe med de indram-

mede lysbilleder indsat i skyderammer. Et trykt katalog gjorde det nemt at lokalisere hvad man havde brug for. Det kunne dog tage timer at finde de rigtige frem og bagefter sætte dem ind igen på rette plads. I vores moderne, digitale liv foregår det jo på en anden måde, men det hænder, at man savner de fremragende billeder fra UNIDIA. Farvefotografierne blev optaget i 1958-1964 og er af den grund også af historisk interesse, da noget har ændret sig siden da. Billeder fra både kongelige og private grave var yderst nyttige, især der da i 2003, hvor digitalkameraer blev mere almindelige, kom forbud mod at fotografere indendørs i grave og museer i Ægypten. Nu behøver vi ikke længere savne de gamle dias, for de er for nylig blevet digitaliseret og er nemme at gå til for enhver. LM. <http://www.uni-dia-verlag.de/katalog/aegypten.html>

■ Lagt på nettet 22. august 2020.

Ægyptologer i oprør

Da den ægyptiske turisme- og antikvitetsminister Khaled el-Anany i maj 2020 annoncerede, at man ville flytte fire væddersfinxer fra Karnaktemplet og installere dem på Tahrirpladsen i Cairo, var lokale og internationale

ægyptologer og arkæologer ikke sene til at protestere, ligesom institutioner som for eksempel UNESCO også protesterede. Man kritiserede ideen højlydt og udtrykte frygt for, at forureningen midt i Cairo vil ødelægge sfinxerne, og at Ægypten med denne flytning gik stik imod det, landet har forpligtet sig til i forhold til dets verdensarv. Sfinxerne er placeret rundt om en obelisk fra Ramesses II's tid, som er blevet flyttet fra Tanis og rejst på Tahrirpladsen i februar 2020. Denne flytning var ligeledes anledning til kontrovers. El-Anany lover, at man vil forhindre hærværk ved blandt andet at placere sfinxerne på så høje piedestaler, at ingen kan nå dem, og at man regelmæssigt vil sørge for at vedligeholde dem. Indtil videre står sfinxerne på pladsen, men er dækket til. Det er meningen, at de skal "afsløres", når fornyelsen af Tahrirpladsen er tilendebragt.

Knap så kritiske røster bemærker, at de moderne ægyptere blot fortsætter, hvad Ramesses II selv startede: At flytte statuer fra et sted til et andet.

■ Lagt på nettet 7. maj 2020. <https://www.theguardian.com/world/2020/may/07/egyptologists-pan-transfer-of-sphinxes-to-tahrir-square>